

Martina KULÍKOVÁ – Petruška ŠUSTROVÁ (eds.):

Příběhy bezpráví – z vězeňských spisů

Člověk v tísni, Praha 2007, nestr., neprodejné.

Katalog k výstavě, kterou na Václavském náměstí v Praze uspořádala v listopadu 2007 společnost Člověk v tísni. Přímo pod sochou svatého Václava byla tehdy postavena replika komunistického pracovního tábora. Uvnitř byly umístěny panely v podobě lidských siluet, z nichž každá měla připomenout konkrétní „muklovský“ příběh. Kdo si chtěl výstavu prohlédnout, musel za těmito lidmi, komunisty popravenými nebo uvězněnými, symbolicky přijít do prostředí, v němž byli nuceni žít. Mohl stát s nimi na „apelplacu“, obehnán ostnatým drátem a sledován ze strážní věže. Měl možnost pohlédnout do tváří celkem 62 vězňů. Jejich portréty autoři výstavy získali z vězeňských a vyšetřovacích spisů, které jsou uloženy v Národním archivu a Archivu bezpečnostních složek. Připomenuty byly jak známé osobnosti (např. legendární prvorepublikový zpěvák R. A. Dvorský, slavný brankář národního reprezentačního týmu Bohumil Modrý, básník a překladatel Josef Palivec nebo skautská funkcionářka Dagmar Skálová), tak lidé, jimž komunistický režim rovněž krutě zasáhl do života, jejichž příběhy však byly dosud skryty v útrobách archivů. Katalog k výstavě, na kterém se podílelo několik historiků a jehož editorkami jsou Martina Kulíková a Petruška Šustrová, obsahuje nejen tyto snímky pořízené policejními fotografy a medailonky jednotlivých vězňů, ale je také ilustrativně doplněn kopiemi archivních dokumentů z jejich vězeňských a vyšetřovacích spisů. Jde mimo jiné o texty rozsudků, cenzurou zadržené dopisy, hlášení o udělených trestech, žádosti o milost, stížnosti vězňů, vězeňské dotazníky, ohledací listy lidí popravených oběšením nebo zastřelených na útěku z tábora.

(pf)

Gerald L. POSNER – John WARE:

Mengele – Anděl smrti – Úpný životní příběh

Nakladatelství XYZ, Praha 2007, 452 s., 399 Kč.

Podle svědectví svědků to byl docela pohledný mladý muž, vždy pečlivě upravený, s nezbytnou cigaretou v ruce a pověstnou mezerou mezi předními zuby, který v koncentračním táboře Osvětim vystupoval jako lékař. Jeho dětští pacienti, zejména dvojčata a děti s tělesnou vadou, kterým občas nosíval i sladkosti, jej měli rádi. Říkali mu strýc Pepi. On se jim však za dětskou důvěřivost odvděčil krutým mučením, jež končilo téměř vždy znetvořením a následnou smrtí. Doktor Mengele, Anděl smrti, se totiž v rámci pseudovědy o nadřazenosti germánské rasy „specializoval“ na genetický rasový výzkum, jehož součástí bylo například zkoumání změny pigmentace vlasů a očí, sterilizace židovských žen nebo třeba výměna krevního oběhu u dvojčat. Doktor smrt se však nepohyboval jen ve své „laboratoři“. Mnohé dobové fotografie z Osvětimi jej zachycují také na selekční rampě, kde jediným pohybem ruky rozhodoval o životě, nebo smrti tisíců lidí. Jeho zvrácené činy však nikdy nebyly potrestány. Po druhé světové válce se mu podařilo uprchnout

do Jižní Ameriky, kde se v mnoha státech skrýval před svými pronásledovateli. Autoři životopisné publikace odpovídají na mnohé dosud nezodpovězené otázky, spojené s poválečnými osudy Josefa Mengeleho. Během svého pětiletého bádání v mnoha evropských a jihoamerických archivech shromáždili obrovské množství písemného materiálu, který dokazuje, že nad válečným zločincem držela ochrannou ruku řada lidí, jež mu poskytovali úkryt i falešnou identitu. Autorům knihy se podařilo získat přístup i k zcela soukromým písemnostem, které jsou majetkem rodiny Mengeleových. Prostřednictvím deníků Josefa Mengeleho, které psal od roku 1960, vlastní autobiografie, dopisů, které zasílal své rodině do Evropy, i autentických výpovědí členů rodiny je možné sestavit téměř ucelený (o osvětimských událostech a prvním desetiletí pobytu v Argentině nikdy nepsal) obraz jednoho z nejhorších zločinců v dějinách lidstva. Kniha obsahuje i některé z dosud nezveřejněných fotografií.

(pz)

Pavel JANOUŠEK a kolektiv:

Dějiny české literatury 1945–1989, díl II. (1948–1958)

Academia a Středisko společných činností AV ČR, Praha 2007, 550 s., 495 Kč.

Kniha mapuje dějiny české literatury v prvním desetiletí po komunistickém převratu. V širších souvislostech ale popisuje celkovou proměnu společenského a kulturního života ovládaného KSČ. Zvláštní kapitoly jsou věnovány například cenzurní praxi, „lidovýchovným akcím“, literárnímu životu v exilu, perzekuci nepohodlných spisovatelů, kampaním proti „reakčním“ směrům, masové písni, spisovatelským ghettům 50. let nebo budovatelské satíře. Publikace je doplněna dobovými karikaturami, faksimilemi dokumentů i fotografiemi. Obsahuje bibliografii, rejstřík osob, literárních děl a věcný rejstřík. Součástí knihy je rovněž CD. Konstantin Biebl na něm například cituje báseň *Fučík ve vězení*, Vítězslav Nezval poemu *Stalin*, Marie Pujmanová se vyznává ze svého vztahu ke Klementu Gottwaldovi, Václav Řezáč čte z románu *Nástup*, poslechnout si je možné také projevy Jaroslava Seiferta, Rudolfa Kalčíka, Františka Hrubína, Jiřího Tauerera, Ladislava Štolla a Vítězslava Nezvala na II. sjezdu Svazu čs. spisovatelů v roce 1956.

(pf)

Oněgin byl Rusák

Divadlo v Dlouhé, 2008, 120 min.

Režie: Jan Borna, Scénář: Irena Dousková, Kostýmy: Petra Goldflamová-Štětínová, Hudba: Milan Potoček.

Hrají: Lenka Veliká, Ivana Lokajová, Jan Vondráček, Pavel Tesař, Martin Veliký.

Příběh Helenky Součkové, žačky 2. třídy, která prožívá své dětství na malém městě na počátku „normalizace“, oslovil nejprve čtenáře knihy a později i diváky stejnojmenného divadelního představení *Hrdý Budžes*, ve kterém ztvárnila hlavní roli, za niž získala v roce 2003 cenu Thálie, Bára Hrzánová. Stejný úspěch si za několik let připsalo i volné knižní pokračo-

vání *Oněgin byl Rusák*, v němž hlavní hrdinka mezitím dorostla až do maturitního ročníku pražského gymnázia. Nyní máme příležitost sledovat nelehké dospívání Heleny Součkové a jejích spolužáků uprostřed mrtvých vod absurdního socialismu i na jevišti pražského Divadla v Dlouhé. Dramatizaci knihy připravila sama autorka ve spolupráci s režisérem Janem Bornou. Hlavní roli tentokrát ztvárnila Lenka Veliká, postavu přerostlé kamarádky Jülie zpodobila Ivana Lokajová a i v dalších postavách se představí stálí členové Divadla v Dlouhé, včetně Arnošta Goldflama, tentokrát v „pídi“ roli trochu tajemného biologického otce žijícího v emigraci, který zcela nevědomky ovlivňuje své neznámé dospívající dcery život a „kazi“ její kádrový profil. Pevnou součástí šedivých 80. let byla hudba, ať už ta mírně tolerovaná, nebo již daná na index, která se stala jednak malým, mnohdy soukromým, o to víc však významným prostředkem revolty vůči nehybné skutečnosti kolem, a jednak jedním z mála cenných důkazů toho, že člověk ještě skutečně žije, přestože jej ze všech stran svírají pevné mantinely husákovského režimu. Hudba a „rozháraná“ poezie „Pomedáků“ z gymnázia Nad štolou se staly výraznou součástí i divadelní dramatizace Divadla v Dlouhé. O výběr písní a jejich ztvárnění se postaral hudebník Milan Potoček. Vedle dvouhodinového představení připravilo divadlo pro své diváky ještě doprovodnou výstavu fotografií, dokumentujících dobu, která poznamenala více či méně mnohé z nás.

(pz)

Jan RYCHLÍK:

Cestování do ciziny v habsburské monarchii a v Československu. Pasová, vízová a vystěhovalecká politika 1848–1989

Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky. Praha 2007, 259 s., 144 Kč.

Nová publikace předního českého historika se věnuje problematice cestování od roku 1848 do klíčového roku 1989. Přestože autor zaměřil své badatelské úsilí především na období po druhé světové válce, zasahuje jeho analýza i období předcházející. V jednotlivých kapitolách pojednává například o pasových a vízových předpisech platných před rokem 1918, cestovních dokumentech v době první republiky, za protektorátu a v těsně poválečné době, pasové a vystěhovalecké politiky v letech 1948–1963, přičemž reflektuje komunistický převrat a uzavření hranic, problém nedovoleného překročení hranice a emigrace. V dalších oddílech knihy se věnuje období let 1963–1969, znamenající uvolnění v cestování do ciziny, následně „normalizaci“, spojené s uzavřením hranic na Západ (helmský proces a problematika cestování, vznik Solidarity a cestovní styk s Polskem, emigrace po roce 1968), a cestám do ciziny v období přestavby. Kniha vychází v rámci ediční řady Česká společnost po roce 1945. Jde tak o vůbec první vydanou studii, která se věnuje (ne)možnostem cestování občanů komunistického Československa do zahraničí. Součástí knihy je obrazová příloha, kterou tvoří 27 dokumentů.

(pf)

Václav BENDA – Kamila BENDOVÁ:

Dopisy přes mříže

Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 2007, 294 s., 149 Kč.

Dne 29. května 1979 provedla Státní bezpečnost rozsáhlou akci proti Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných. Hlavním cílem VONS bylo sledovat případy osob, které byly trestně stíhány či vězněny za projev svého přesvědčení nebo které se staly obětmi policejní nebo justiční svévole. Výbor se současně snažil o zveřejňování těchto případů doma i v zahraničí. StB v rámci akce „Kmen“ zadržela většinu jeho členů, provedla řadu domovních prohlídek a začala připravovat soudní proces. Mezi zatčenými byl Václav Benda, který v tomto období také zastával roli mluvčího Charty 77. V soudním procesu byl 23. října 1979 odsouzen Městským soudem v Praze (Nejvyšší soud České socialistické republiky původní rozsudek o dva měsíce později potvrdil) k jednomu z nejvyšších trestů. Ve vězení strávil celkem čtyři roky, zpočátku byl vězněn v Heřmanicích u Ostravy a od dubna 1981 v Libkovicích. Kniha přináší korespondenci manželů Bendových z prvního roku odloučení, včetně několika dopisů, které byly zadrženy vězeňskými orgány a nalezeny teprve po roce 1989. Doplněna je rozhovorem s Kamilou Bendovou a pohádkou Václava Bandy, kterou napsal v roce 1979 pro své děti. Součástí knihy je také obrazová příloha, složená z dobových fotografií a faksimilií některých vybraných dopisů.

(pb)

Jan HOLZER – Stanislav BALÍK:

Postkomunistické nedemokratické režimy

Studie k proměnám politické teorie v posttranzitivním čase. Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno 2007, 222 s., 198 Kč.

Studie brněnských politologů se zaměřuje na nedemokratické typy režimů, které vznikly v prostoru bývalého sovětského bloku. V první části autoři přibližují používané termíny a možné teoretické postupy. Velkou pozornost věnují například adjektivu postkomunistický, které spojují jednak s teritoriálním vymezením a jednak s tranzitivním stadiem (předcházejícím konsolidaci nových režimů). Ve druhé a třetí kapitole komentují současné politologické teorie nedemokratických režimů a pokouší se o vlastní klasifikaci, která částečně navazuje na koncepci J. J. Linze. Stěžejní částí publikace je čtvrtá kapitola, která je věnována konkrétním nedemokratickým režimům v postkomunistickém areálu. Na základě povahy starého režimu, vládnoucí ideologie, rozsahu mobilizace mas, typu vůdcovství a mezinárodního kontextu autoři klasifikují konkrétní politické režimy a navrhnou revizi obecné typologie nedemokratických režimů. Studii prostupuje jejich snaha nepodléhat normativním konceptům, které obsahují výchozí hodnotová stanoviska. Přestože se věnují především politickým režimům, ustaveným v devadesátých letech, je možné publikaci doporučit jako doplňkovou studijní literaturu k diskusi o povaze komunistického režimu v Československu, která byla nedávno vyvolána stížností sedmapadesáti sociálně demokratických poslanců k Ústavnímu soudu ČR.

(pb)